

TAHKİYELİ ESERLERİ TAHLİL PLÂNI HAKKINDA BİR DENEME

Edebî eserleri incelemek üzere teklif edilen tahlil plânlarının hiçbiri, sanatçının eserini tam olarak deşifre edemez. Tabiat harikalarının değerlendircisi olan insan, bir başka tabiat harikası sayılması gereken sanat eseri ile karşılaştığı zaman, onu anlamak ve değerlendirmek ihtiyacını yaşar. Güneş sisteminin esrarı gibi veya atom ile kainatın bilinmez ilişkisine benzer bir cazibe merkezi taşıyan sanat eseri, bu hayatın hakikatine tecelligâh olan aynalardan biridir.

Edebî eseri meydana getiren sanatçı, eserini hazırlarken öyle bir ruh hali yaşar ki, edebî metin, okuyucusuna ulaştıktan sonra, bu ruh hali ile kendi eserini tam olarak tahlil etme imkanına sahip değildir. Sanat eseri güneşin doğması gibi tabî bir ortamda teşekkül eder ve muhatabı elinde tamamlanır. Edebiyat incelemecisi, sanatçının mücerret dünyasını yaşamaya çalışır, dikkatlerini eser üzerinde toplar ve yeniden keşfettiği contekslerini ifade etme gayretlerini sistemleştirir.

Edebî eserin **güzellik arayışı**, bu arayış sırasında **ulaşılabilir ufuklar** ve eserin muhataba ulaştıktan sonraki **fayda prensibinin tesbiti**, metin tahlilinin temel yaklaşım biçimlerini oluşturur.

Edebî eserin temel meselesi. **güzellik arayışıdır**. Sanatkâr, bu arayış etrafında tercih, teklif, telkin veya tebliğ makamlarına uğrayarak yeni ufukları tanımayı ve tanıtmayı ister. Güzellik arayışı ve ulaşılan yeni ufuklar, estetik endişe ile orijinal ifadesini bulduktan sonra sanatkârın mizacına has nüanslar ile ebedileşir.

Estetik arayışın ve ulaşılan yeni ufukların tesbiti, sanat eserinin tahlili için bir zarurettir ama yeterli değildir. Sayılamayacak kadar çok çağrışım birimleri ile şekil almayı (seçilen edebî tür ve teknik unsurlar sayesinde) sanatkârın mizacında gerçekleştiren sanat eseri tahlil edilirken, fayda prensibi açısından da değerlendirilmelidir. Eğer sanat eseri bir ders malzemesi olarak kullanılacaksa tahlil plânları çok önemli bir görevi üstlenir.

Erbabınca bilinmektedir ki sanat eseri ders malzemesi olmak amacı ile meydana getirilemez. Sanatın tabiatı, buna müsait değildir. Bir sanatkârın yaşarken nefes almak, insanı ve dünyayı algılamak, kendini hissetmek gibi hayatının çok önemli bir parçası saydığı faaliyetlerden biri de sanat eseri vücuda getirmektir.

Meydana getirilen tahlil plânları ve edebî eserin eğitim malzemesi olarak kullanılma ihtiyacıyla oluşturulan metod ve teknikler, yukarıdaki faktörleri göz önünde bulundurmalıdır.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖNAL

Gazi Üniversitesi Fen Ed. Fak. Öğretim Üyesi

Bu bakış açılarının bir neticesi olarak sanat eserlerini anlamak ve bunları Türk gençlerinin eğitiminde temel ders malzemesi amacıyla kullanmak üzere 1983'ten beri Prof. Dr. Sadık Tural'ın lisans ve lisansüstü derslerinden derlenen ders notları ile çeşitli yayınlarda tartıştığı "tahkiyeli eserleri tahlil" konusunu ele alan yazıları incelendiğinde, fayda prensibi açısından kullanılabilir bir plânın teşekkül ettiği görülmüştür.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın dikkatleriyle oluşan tahkiyeli eserleri tahlil planı pek tabiidir ki bir teklif hüviyetindedir; zira, bir sanat eseri için tekemmül etmiş bir tahlil plânı sunmak mümkün değildir. Böyle bir şeyi söylemek sanat eserini sınırlandırır.

Günümüzde metin incelemesi için herkesin birleştiği temel ve standart bir tekniğin mevcut olmaması da yukarıdaki sebeplerle birleşince çeşitli arayışlara yönelmek gerektiği. Bu arayışlar sonucu, kendimize örnek olarak bazı yollar tesbit etmeye çalıştık.

Tercih edebildiğimiz birinci yol, Mehmet Kaplan'ın **Hikaye Tahlilleri**'nde uyguladığı tahlil metodudur. Metinden hareket eden ve gerektiği zaman "eser-yazar", "eser-sosyal çevre" ve "eser-devir" arasındaki ilgiyi değerlendiren bu metoda göre, edebî eser kendi içinde bir bütünlük taşır.

"Bu metodun esası, dikkati edebî metinler üzerine yöneltmek ve onu oluşturan unsurları, bu unsurların ana fikir ve birbirleriyle olan münasebetlerini incelemekten ibarettir. Bu metod şu estetik prensibe dayanır: Her edebî eser kendi içinde organik bir bütündür. Onun güzelliği de buna dayanır. Mükemmelliyet, eseri oluşturan unsurlar arasında kurulan ahenkten ibarettir. Onu anlamak ve değerlendirmek için eserin dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekir. 'Metin tahlil metodu' edebiyatın gaye ve mahiyetine uygun olan metodudur. Zira edebî eser, ancak kendi içinde organik bir bütün haline geldiği zaman, güzellik ve mükemmeliyete ulaşır.

Bu anlayış tarzı, öteden beri bilinen ve uygulanan eser-yazar, eser-sosyal çevre, eser-devir arasındaki münasebetleri incelemeyi, gayrimeşru veya ilim dışı kalmaz"(1).

İkinci yol ise, Prof. Dr. Sadık Kemal Tural tarafından 1983-1994 yılları arasındaki master ve doktora programlarında verilen ders notlarının incelenmesi ile oluşturulan metodudur. Buna göre "malzemesi dile dayalı"(2) bir sanat eserini incelerken şu meselelere dikkat etmek gerekir.

Dogmatik inceleme, kabuller dünyası, kendi kavrama sınırları içinde bir gelişme seyri takip edebilmekten başka tercihlere açık olmayan ideolojik,

önyargılı veya buna benzeyen dünya görüşünün anahtar tabirlerine karşılık arayan bir tedkik yapacağı için, çalışmamızda bu yol benimsememiştir.

Objektif inceleme, Mehmet Kaplan tarafından uygulanan metodudur ki, yukarıda bahsedilmiştir.

Empresyonist (intibacı) ve relativist (izafi) inceleme ise, bir metod olarak benimsenmekten daha çok, münekkidin birikim kaynaklarına dayalı, estetik tercihlere imkan veren iki teknik olarak bilinmektedir(3).

Hiç şüphesiz insan tarafından yapılan bütün ölçmelerde hata payı olacaktır(4) ve yüzde yüz objektif kalabilmek zordur. Bu gerçekten hareketle, amacımız, "mümkünün sınırları içinde" objektif kalabilmektir. Bir **bilgi alanı** olmaktan çıkarılmak üzere araştırmalar yapılan edebiyat sahası içindeki estetik ve fikri tercihleri değerlendirmeye gayret etmek çok daha zordur(5).

Eser, metodlu şüphe endişesi taşıyarak ve araştırmaların sonunda çevre, dönem, şahıs, tür ve teknik ile ilgili atıflar yapılarak; duygu, düşünce, hayal ve davranışların tadâileri doğrultusunda incelenebilir.

Tahkiyeli ifade, olmuş, olması mümkün, olacak veya olmamış, olması mümkün olmayan olayları anlatır; olmak fiilinin müsbet veya menfi şekilleriyle bütün sigaları karşılayacak tarzda insan hayalinin ulaşabildiği yerleri de hesaba katılarak tertip edilmesidir. İnsanoğlu geçmişten bu zamana kadar olmuşu, olduğu gibi anlatmaktan zevk almamış, vuku bulan olayların bir kısmını çıkarmış, olması mümkün olayları düşünmüş, bir kısmını eklemiş, tarihten ayrılmış, olayları değiştirmiş ve edebiyattaki tahkiyeli ifade meydana gelmiştir(6).

Tahkiyeli ifadeler, Türk edebiyatında, masal, efsane, destan, menkıbe, hayvan hikayeleri, halk hikayeleri, meddah hikayeleri, latife, anekdot, fıkra, nekre, roman, uzun hikaye, kısa hikaye, mini hikaye ve benzeri gibi çeşitlere ayrılır.

"Edebi eseri meydana getiren olay veya durumlar ile onların doğurduğu duygu, düşünce, hayal ve davranışlar, gerçek hayattaki benzerlerinden farklıdır; yer yer seçilmiş, ayıklanmış, yer yer eklenmiş, barizleştirilmiş, şiddetlendirilmiştir. Gerçek alemde olmuş/vukû bulmuş durum ve olaylar ile onların sonucu olan duygu, düşün, hayal ve davranışlardan farklı bir yeni alem- nazım veya nesir- edebî eserde teşekkül etmiştir. Bu yeni aleme itibarlık taşıyan alem/ yapıntılı dünya/örüntülü alem/ batı dillerindeki ifadesi ile **fiktif alem**, meydana

getirilen özel bütünlüğe de fiction/ fiksion (fikşim/ fiksiyon), örüntü, yapı deniliyor"(7).

Bazı araştırmacılar, fiktif kavramı yerine "itibarî"(8) kelimesini kullanıyorlar;

"Üzerinde yaşadığımız dünyadan daha yerinde bir ifade ile haricî âlemden alınan unsurlarla sanatkar tarafından inşa edilen yeni ve muhayyel âleme *itibarî âlem*; orada cereyan eden olaylara *itibarî olay*; bu olaylara iştirak eden insanlara *itibarî insan*; mekana da *itibarî mekan* demek gerekir. (...) Kısacası itibarî âlem, haricî âlemin bir düşünce sistemi etrafında sanatkar tarafından yorumlanmasa neticesi vücut bulur"(9).

Bazı araştırmacılar ise, fiction kelimesini kullanmakla beraber, bu terimin şüpheyle karşılanmasını ima ediyorlar:

"Biri olaylara bağlı, belirli bir yer ve zamana ait, dar manası ile tarihi gerçek; diğeri ise kavramlara bağlı, genel mahiyette felsefi gerçek. Bu tarife göre, felsefe ve tarih açısından hayallere dayanan edebiyat, bir 'uydurma', (fiction), bir yalandır. Fiction terimi, edebiyata karşı eski platonik tepki manasını hala muhafaza etmektedir. (...) Edebiyatın aldatıcı olduğuna dair bu eski ithamın izini taşıyan fiction kelimesi, romanın gerçek hayattan daha tabii olduğunu ve hayatı daha iyi temsil ettiğini bilen ciddi romancıyı üzmektedir"(10).

Fiction'ın sözlükte, "roman ve hikaye edebiyatı, kurgusal edebiyat; hayal, icat, masal, uydurma hikaye, yalan; (huk.) kolaylık olsun diye hakikat gibi farz olunan şey"(11) manalarına geldiği bilinmektedir. **Fictive** ise, "masal veya hayal kabilinden, hayalî, uydurma, sahte"(12) gibi anlamları ile fiction'a dayalı olarak tanımlanır.

Bir kısım kaynaklarda ise, fiction: Novel'dan başka özel bir anlam ifade etmez(13).

Prof. Dr. Sadık Tural'ın "gerçeğimsi yapı" diye ifade ettiği tahkiyeli eserleri tahlil planının alt başlıkları şöyledir:

I-DIŞ YAPI

1. Bibliyografik Künye
2. Konu
3. Ana Fikir (Tez- Mesaj- Yorum)
4. Ana Çizgilerle Vak'a (Olaylar Örgüsü)
5. Tahkiyenin Türü
6. Eserin Adı, Tematik Yapı ile ilgisi
7. Eser Hakkında Yapılmış Yayınlar

II-İÇ YAPI

A- GERÇEĞİMSİ YAPIYI

HAZIRLAYAN UNSURLAR 1-

1-Bakış Açısı:

a.Anlatım Tutumu:

- . Teklif, telkin, tebliğ
- . Tenkit yöneltici, özeleştirici
- . Alay edici, parodi, ironi
- . Tavrı koymayıcı; tasvir, tahlil

b.Anlatım Şekli (Form) veya anlatıcının

kimliği:

- . İfade Edilen Şahıs Zamiri : (ben), (o) ve diğerleri

. Anlatıcının Kimliği: Yazar-anlatıcı, Kahraman -anlatıcı

. Anlatıcının Konumu: Hakim Bakış Açısı- İzlenimci Bakış Açısı vs.

2- Anlatım Tekniği:

a. Vak'a Tertibi:

- . Tür: Klasik vak'a, durum, an, kesit
- . Tertibin Planı: Giriş, Gelişme, Son
- . Dügümler: Merkez kişi ve diğerleri ile ilgili

dügümler. Hâl, mâzi, gelecek ile ilgili Mekân ile ilgili Ana düğüm ve ara düğümler Çözülme ve ara düğüme bağlantı Kontraslar

b- Vak'a Takdimi:

Diyaloglarca zengin; Mensur şiir; Monolog veya hitabet; Destan veya masal; Polisye; Allegorik, Sosyal tenkit, hiciv; Mektup, günlük not, seyahat; Hatıra; Velâyet-nâme, menâkıb-nâme, tasavvufi, Derviş eğiten; Hayal kurgu; Kurgu bilimvb. takdimler.

B-GERÇEĞİMSİ YAPIYI

OLUŞTURAN UNSURLAR :

1- Figürler:

a- İnsan, hayvan, bitki, eşya ve diğer unsurlar

İNSAN

. Psikolojik Zenginlik: Tip, Karakter, Şahsiyet

. Görev Dağılımı: Kahraman, Yardımcı kahraman, figüran

. Cinsiyet: Çocuk, genç, yetişkin, orta yaşlı, ihtiyar, genç kız ve kadın, ergen, sakat, hasta, sapmalar,...

. Diğer Unsurlar: Meslek, Sosyal Statü, Eğitim, Kültür, Fizik Unsurlar, Medenî Durum,...

2- Zaman:

a- Eserin yazıldığı zaman

b- Olayların zamanı (Aksiyon)

Kronolojik, geriye dönüşlü, anlık dönüş (flashback), kozmik zaman, psikolojik zaman, şuur akışı (bilinç akımı)...

c- Eserde bahsedilen olayların zamanı (bahis ve nakiller)

ç- Eserin okunduğu zamana etkileri

3- Mekân

a- Dar ve geniş mekân

b- Soyut ve somut mekân (itibâri, gerçek, gerçeğimsi...)

c- Akla, âdete, hâyale göre mekânlar

4- Muhteva:

a- Hemen görülebilen ile arka planın takdimi

b- Kavramlar, kabuller, tezler, tesbitler,

izlenimler, yorumlar: Kültür, dil, edebiyat, tarih, coğrafya, maddî unsurlar, ahlâk, Allah, insan, din, vatan, millet, kadın, aşk, cinsiyet, evlilik ve aile, sosyal hayat, halk-millet-cemiyet-cemaat, iktisadi gerçekler, eğitim, idare, politika, bürokrasi, ordu, diğer ülkeler, alegorik kavramlar ve eserlerde seçilebilen diğer kavramlar...

C-GERÇEĞİMSİ YAPIYI GELİŞTİREN UNSURLAR:

1- Dil ve Üslûp:

. Nakil tarzı

Ses, hece, kelime, kelime grupları, cümle, paragraf, metin

. Dil, lehçe, şive, ağız, aksan

. Contekstin oluşumu

2- Anlatma ve Gösterme Yolları

3- Metnin klâsik edebi metne göre durumu

4- Kelime ve kelime gruplarına bağlı çağrışımlar

Bu tahlil planı hakkındaki yorumlarımızı şöyle hülâsa edebiliriz:

Dış Yapı, eserin adı ile birlikte genel özelliklerinin tanıtılmasından ibarettir: Ele alınan romanların kitap halindeki ilk baskılarından itibaren bulunabilen bütün baskıları **Bibliyografik Künyede** gösterilmelidir. Konu "malzemesi dile dayanan" bir fikir veya sanat eserindeki duygu, düşünce, hayal ve davranış topluluğu olarak kabul edilmiştir. Bu kabulden hareketle, "eser ne anlatıyor?" sorusuna bir cümle ile cevap aranmasıyla meydana getirilecektir.

Okuyucuya kabul veya reddettirilmek, iddia veya ispat edilmek, bir fikir halinde ileri sürülmek, mesaj olarak sunulmak ve benzeri amaçlarla ele alınan temel düşünce, **ana fikir** adı altında yine bir tek cümle ile özetlenebilir. **Ana Çizgilerle Vakua**, romandaki olayların vuku bulmuş yani tamamlanmış özelliği dikkate alınarak bu şekilde isimlendirilmiştir.

Olayların ana omurgası veya aksiyonun kalın hatlı çizgisi bu kısımda belirtilebilir. Bu maddede, "özet" kelimesinden ve kavramından özellikle uzaklaşıldığı görülmektedir.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın tahkiyeli eserleri tahlil planında **Bakış açısı** iki safhada incelenmiştir: **Anlatım tutumu**, anlatıcının sunma, tenkid, mizah gibi tercihlerden hangisini bârizleştirerek benimsediğini gösterir; ayrıca objektif veya subjektif diyebileceğimiz bir tavır geliştirilmiş ise, bu tavrı belirlemekte yardımcı olur. Şahıslar; mekân, zaman gibi fiktif unsurlar; ya takdim, ya tasvir, ya tahlil, ya diyalog ya da aksiyon gibi araçlar ile okuyucu karşısına gelir. Bu özellikleri belirtebilmek için, anlatıcı ile anlatım tutumu, birbirinden ayrılmıştır. **Anlatıcının Kimliği** ya da **Anlatım Şekli** kısmında üç ayrı bakış açısı belirlenebilir: 1.şahıs (ben şekli), 3.şahıs (o şekli), 1. ve 3. şahıs bir arada (ben ve o şekli). Bu bölümdeki maddeleri, anlatıcı olayın içinde, yazara veya şahıslara yakın, bir kahraman; olayın dışında, yazarın kendisi veya farklı bir şahıs olup olmaması gibi özelliklere göre, yazar-anlatıcı, kahraman-anlatıcı gibi terimlerle ifade etmek **tercihe** bağlıdır(14).

Anlatım Tekniği'ndeki **Plan ve Dügümler**, fiktif yapının birbirini tamamlayan iki temel unsurudur. Plan, takdim ve tarih ile belirlenen iki alt başlığa ayrılır ki, **Takdim Planı** vakıya ve düğümler ile birlikte, **Kronolojik Plan**, hem bu unsurlar hem de zaman ile birlikte düşünülerek yorumlanmıştır.

Dügümler belirlenirken şahısların durumu (vakıyanın merkez kişisi ile ilgili olarak atılan düğümler; önceki şahıslara yeni katılan kişilerle ilgili olarak beliren düğümler), olayların kuruluşu, zamanın işlenişi (halden, maziden ve istikbalden faydalananlar), tahlilin ve tasvirin takdimi (geliştirici, tamamlayıcı yeni takdim ve tasvir unsurlarına bağlı ara düğümler) gibi teknik özelliklere de dikkat edilirse her tahkiyeli eser için orijinal bir grafik oluşabilir.

Fiktif Yapıyı oluşturan unsurlardan biri olarak kabul edilen **Figüratif Yapı**, eserin kişilerini inceleyen bölümdür. Bu konuda derleyebildiğimiz kadarıyla birtakım araştırmacının görüşleri şöyledir:

R. Wellek ve A. Warren, **Edebiyat Biliminin Temelleri** isimli eserde, okuyucu ile ilk karşılaşma sırasında kişilerin, görünüşleri ve psikolojileri ile ayrıntılı hesaba katarak ve genellikle bir paragrafta anlatılarak tanıtılmalarına statik (sabit); tiyatrodaki olduğu gibi yavaş yavaş davranışları ile anlatmağa dinamik (gelişen) metod dedikten sonra, romanda uygulanabilirliği tercih

edilmesi gereken ikinci metodu şöyle yorumlar: "Romanda ise bu değişiklik oluş halinde gösterilebilir. Yalın (flat) karakter yaratma metodu kullanıldığı zaman (çoğunlukla sabit karakterler de bu metodun kapsamına girer), karakterin tek bir özelliği, onun hakim, veya sosyal bakımdan en göze çarparı bir tarafı olarak belirtilir Bu bir karikatür veya idealleştirilme şeklinde de görülebilir.(...) Çok yönlü karakter (round) yaratma metodunda, dinamik metotta olduğu gibi karakterin iyice belirtilmesi için yer ve zamana ihtiyaç vardır. Bu metot, yazarın görüş açısının önemli bir unsurunu teşkil eder ve ilgiyi üzerinde toplamak istediği karakterler için elverişlidir"(15).

Forster'in görüşleri ise şöyledir: "... Romanı roman yapan, anlattığı öyküden çok kişilerin düşüncelerini eyleme dönüştürmek için kullanılan yöntemdir. Günlük yaşamda böyle bir yöntem yoktur.(...) Dış etkenlerin insan yaşamındaki payını vurgulayan tarih, alnyazısı kavramının boyunduruğu altındadır, oysa romanda alnyazısı diye bir şey söz konusu değildir; her şey insan yaratılışının gerçekleri üstüne kurulur.

(...)

"Tarihçinin görevi, olanı yazmak; romancının görevi yaratmaktır" (16).

Forster'a göre, romandaki kişileri, gerçek hayattaki insanlardan daha iyi tanırız; çünkü gerçek hayatta insanların ne düşün-dükleri veya ne hayal ettikleri tam olarak bilinemez; sosyal hayata akseden davranışlarında bir sonuç tahmin edilebilse bile tam olarak tesbit edilemez. Oysa sanatçı, romandaki şahsın bütün iç dünyasını bize açabilir.

Tural'ın kabulüne göre, bir tahkiyeli eserde, cemiyetin bir parçası olarak karşımıza çıkan, hareket unsurlarını yüklenen, karşılıklı konuşmaları veya monologları hazırlayan, geliştiren; entrik unsurların yol açıcısı çözücüsü olan; fikir, his ve hayal unsurlarının ortaya konulmasına vasıtalık eden varlıklara **figür** diyoruz. Figürler, insan, hayvan, bitki, eşya, madde, soyut değerler vs. olabilirler.

İnsanı esas alan figüratif yapı, onların cemiyet içinde bir zümreyi temsil edip etmediklerine göre; fiziki yapıları ile davranış hususiyetleri ile ve daha birçok vasıflarına göre ele alınabilir. Böylece yorumlanan şahısların psikolojik zenginliklerine dikkat edilerek isimlendirilmesi, yaygın kabullerden biridir. Tural'ın planında isimlendirme şu şekilde yapılmıştır: **Tip, karakter** ve **şahsiyet**.

Tip, çeşitli sosyal grup, dilim ve birimlerden seçilmiş bir insanın daha çok bir özelliğini barizleştirerek ve temsil edici noktaya

getirerek, öteki hususiyetlerini birinciye göre anlatmak sonunda elde edilir. Bir tahkiyeli eserde tipler, besleyici figürlerdir; bununla beraber kişilerini sadece tiplerden seçen eserler de vardır. Genel olarak, tiplerin çelişkileri dikkate alınmamıştır. Tip, bir kere görünse bile, aksiyonu yürütmeye yardımcı olur.

Karakter, kişinin bütün yönleri ile oluşturulmuş bedenî ve ruhî bir bütünlük arzeder; cins, yaş, meslek, ilgi, eğitim gibi açılardan mümessili olduğu grubun, kalıplarla yaygınlaşan genel özelliklerini her zaman taşımaz; derinlik, tereddüt, çelişki, iç muhasebe gibi vasıflarla şekillenir; uyarıcıları farklı özelliklerle algılayabilir; birikimlerini çeşitli sahalara transfer edebilir.

Şahsiyet ise, karakter olma ölçüsüne ulaştıktan sonra zıtlıklarını - yok edememekle birlikte bastırmaya çalışan ve kendisini, içinde bulunduğu kültür değerlerinin birikimiyle soyut ve somut tekemmül sürecine yaklaştırmaya gayret eden kahramanların içinden çıkar. Şahsiyet kavramının aranması plandaki orijinal tekliflerden biridir.

Figürle ilgili olarak, ihtiyaç hissedildikçe, şahıslar, eserdeki görev taksimi (ana kahraman, kahraman, figüran), cinsiyet (kadın, erkek, çocuk, ihtiyar, özürlü), yaş grubu (çocuk, ergen, genç, yetişkin, orta yaşlı, ihtiyar), meslekler, eğitim seviyesi, medeni hali, va-tandaşlık, estetik tercih gibi çeşitli özellikleri ile birlikte de değerlendirilebilir(17).

Şuur Akışı (Bilinç Akımı), müşahhas veya mücerret, iç dünyadan veya dış çevreden gelen tesbit edilmiş veya edilememiş bir uyarıcı ile insanın farkında olmadan, halden geriye doğru giderek, yaşanmış zaman içinde bölük-parça beliren ve anlık geçişlerle, devamlı bir başka şeye akan hatırlamalar türündeki oluşlar şeklinde belirir (18).

Şuur Akışı ile iç monologun, genellikle birbirine karışması ihtimali vardır; hatta Bowling'e göre iç monoloğun da "sese dökülmemiş monolog" ile ayırd edilmesi güçtür. Bu kavramlar ve roman içindeki etkileri, henüz, kesin çizgiler ile birbirlerinden ayıramamışlardır.

Tahlil planının **Zamanla** ilgili kısmında, vakianın geçtiği zaman esas olmak üzere, kronolojik kozmik ve psikolojik zaman özellikleri de değerlendirilmiştir(19).

Eserin basılma zamanı da **Bibliyografik Künye'de** verildiğinden başka, ihtiyaç hissedildikçe, **Zaman** ile ilgili bölümde incelenebilir. Kitabın dağıtım ve okunma zamanı ise Edebiyat Sosyolojisini ilgilendiren ayrı bir araştırma konusudur(20).

Olayların geçtiği yerler, Geniş Mekan (ülke, şehir, kasaba, mahalle, cadde, sokak vb.)ve Dar

Mekan (ev, okul, büro, otel, otomobil vb.) adıyla ayrıntı kazanabilir. **Mekânın Değerlendirilmesi**, başlığı altında, tasvir (bazan tahlil) unsurları ile birlikte, çeşitli açılardan yorumlanarak yazarın gerçeğimsi mekânı belirlenebilir.

Kavramlar, Kabuller, Tezler, Tesbitler, Yorumlar bölümünde, daha çok, eserin fikri açıdan yorumlanması önem kazanır. Romanlarla ilgili "mesele", "tez", "fikir", "mesaj" gibi arayışları ifade eden kavramların ışığı altında, muhtevaya ait olarak görülen önemli hususlar, bu bölümde bir araya gelmektedir. Esere, "ne hakkında anlatıyor?", "niçin anlatıyor?" türünde sualler sorularak cevapların aranacağı alt başlık bu bölüm olabilir. Muhteva ile ilgili fikri ve bedii tercihlerin, önce farkına varılmasına, sonra da yazarın, Türk fikir ve sanat hayatındaki yeri dikkate alınarak yorumlanmasına çaba sarfedildiği anda edebi eserin bir kültür unsuru olarak değerlendirilme fırsatı yakalanır.

Gerçeğimsi yapıyı geliştiren unsurların olduğu yıllar, Yahya Kemal örneğinde olduğu gibi isabetli kararlar ve vazifelendirmeler, daha sonraki yaygın adıyla dil ve üslup incelemesi şeklinde

geliştiği ortadadır. Bu planda dikkati çeken nakil tarzı ile contex unsurlarının bir arada verilmesi, ayrıca anlatma ve gösterme tekniklerinin son bölümde değerlendirilmesidir. Malzemesi kelimeler olan edebi eserlerin kelime ve kelime gruplarından yola çıkılarak çağrışım açısından yorumlanması da planın orjinal taraflarından biri olarak kabul edilebilir,

Buraya kadar söylenenleri sonuçlandırmaya çalışırsak, fayda prensibi ve ders malzemesi açısından tahkiyeli eserleri değerlendirmek üzere tekemmül etmiş bir tahlil planının olamayacağı görüşünü tekrarlamak zarureti ile karşı karşıya kalırız. Teklif edilen tahlil planları, incelenecek eserlerin orijinal tarafları ile tashih edildikten sonra uygulanabilir. Çünkü her esere tatbik edebileceğimiz bir plan çıkarmak mümkün değildir. Parmak izi gibi, ses tonu gibi olağanüstü yanları bulunabilen sanat eserlerini çeşitli planlarla sınırlandırmamak gerekir; ama, metodlu bir inceleme planını kısa vadede faydaya çevirebilmek, bu yolda estetiği farkederek ulaşılan ufukları belirlemek, edebiyat eğitimi için bir mecburiyettir.

DİPNOTLAR

1. Mehmet KAPLAN, **Hikaye Tahlilleri**, Dergah Yay., İst. 1979, s.7-8. Bu metodun incelenmesinde karşılaşılan bazı meseleleri halledebilmek amacıyla konuyu, Önder GÖÇGÜN tarafından Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora programında "Metin Tahlili" derslerindeki notlardan çıkardığımız esaslar dahilinde pekiştirdik; ayrıca. Şerif AKTAŞ, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Birlik Yay., Ank. 1984, s. 144; Bilge ERCİLASON, **Servet-i Fünun'da Edebi Tenkid**, K. B. Yay., Ank. 1981. s. 400, Berna MORAN, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, Gem Yay.. İst. 1981, s.261. künyeli eserlerden de istilade ettik.
2. Şükrü ELÇİN. **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, K.B., Yay., Ank. 1977. s. I.
3. Bilge ERCİLASON. a.g.e., s, 7-34.
4. Niyazi KARASAR, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 2.baskı,Hacettepe Taş Kit. Ltd. S., Ank. 1984, s. 142-164.
5. Sadık TURAL, " Edebiyat Sahasının İlimleşmesi", **Zamanın Elinden Tutmak: Edebiyat Nazariyatı, Edebi Tenkid Örnekleri**, Ötügen Yay.. İst 1982, s. 18-40.
6. Sadık TURAL, a.g.e., s. 41 -42.
7. Sadık TURAL, "Gerçek, Hakikat ve Ede-biyat Eserinde Gerçek Kavramları Üzerine Bir Deneme", TKAE, **İbrahim Kafesoğlu'na Armağan'dan** Ayrı Basım, Ank. Üni. Basımevi. Ank. 1985, s. 461-477.
8. itibari gerçek olmayan, var sayılan (Ferit DEVELİOĞLU, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 3. Baskı, Doğuş Ltd. Ş. Mat.. Ank. 1978, s. 562.
9. Şerif AKTAŞ, a.g.e., s.14.
- 10.R.WELLEK - A. WARREN, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (Çev. Prof. Dr. Ahmet Edip UYSAL), Kültür ve Turizm B. Yay., Ank. 1983, s. 291
11. 12 REDHOUSE **İngilizce Türkçe Sözlük**, Redhouse Yay.Jsl. 1985, s. 358
13. ABRAMS, A **Glossary of Literary Terms**, Rineharl and Company, Inc.. New York 1960, s. 36
14. Bakış Açısı ile ilgili terimler Ünal AYTÜR'ün, **Henry James ve Roman Sanatı**, (DTCF Yay., Ank, 1977, 155 s.) isimli eseriyle karşılaştırılabilir, ayrıca Bakış Açısı ile ilgili olarak bkz: EM. FORSTER, **Roman Sanatı**,(Çev. Ünal AYTÜR), Adam Yay., İst. 192,s. 121 ; Şerif AKTAŞ. a.g.e.,s. 73-74.
15. R. WELLEK - A.WARREN, a.g.e., s. 301 -302 Bu kaynakta görülen "yalın karakter" ifadesi bize "tip"i hatırlatmaktadır; "çok yönlü karakter" ifadesi de Tural'ın planında karakter olarak isimlendirilmiştir.
16. FORSTER, a.g.e., s. 85-86. Bu kaynakta yazar, kişileri "yalınkat" ve "çok yönlü" diye ikiye ayırarak bir önceki ikili tasnifi benimsemiş görünüyor, s. 105-125
17. Faydalandığımız kaynakların birinde (Önder GÖÇGÜN, "Şatırzade Şöhret Bey-Şık", **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, Kültür ve Turizm B. Yay., Ank. 1987. s. 9-15) **Şık** romanı incelenirken saydığımız bu özellikler belirtilmiş, ayrıca Şöhret Bey'in tahkiyedeki mekanlara göre durumu incelenmiştir. Biz bu çalışmadan geniş ölçüde faydalandık; bunun yanında; Mehmet KAPLAN, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar: 3, Tip Tahlilleri**, Dergah Yay.,İst. 1985, 204 s. ; Birol EMİL, Reşat Nuri Güntekin'in **Romanlarında Şahıslar Dünyası**, İst. Üni. Edebiyat Fak. Yay., İst. 1984, nu. 3190 ; İsmail PARLATIR, "Türk Romanında Tipler: Rakım Efendi" **Türk Dili** Dergisi, c. XLVIII, nu. 392-393. Ağustos-Eylül 1984. s.326-331gibi incelemelere de müracaat ettik.
18. Şuur Akışı terimi ile ilgili olarak bkz. . E. Lawrence • BOWLING, "Bilinç Akımı Tekniği Nedir?" (Çev. Murat BELGE), **Yeni Dergi, Bilinç Akımı Özel sayısı**, nu. 8, Mayıs 1965, s.10-22; aynı dergide, Robert HUMPHREY, "Bilinç Akımında Kullanılan Araçlar", (Çev. Ayşe ILICALI), s.23-27 ; Joseph W. BEACH, "Bilinç Akımı", (Çev. Gökçen ÖZEL), s.51-58 ; William FAULKNER, **Ses ve Öfke**, (Çev. Rasih GÜRAN), Remzi Kit., İst. 1965. s.7-27 ; Ünal AYTÜR, a.g.e., s. 103-121.
19. Ahmet E. UYSAL, "Edebiyat Açısından Doğu ve Batı Mistisizminde Zaman Düşüncesi", **DTCF Dergisi**, c. XXII, nu. 1-2, Ocak-Haziran 1964, s.71-99; Şerif AKTAŞ, a.g.e., s. 103-12.
- 20 Robert ESCARPIT, **Edebiyat Sosyolojisi**, (Çev. Ali Türkay YAZICI), Remzi Kit., İst. 1968. s.63-147; Nurettin Şazi KÖSEMİHAL, "Edebiyat Sosyolojisine Giriş", **Sosyoloji dergisi**, nu. 19-20, İst. 1966, s, 1-37 ; Sadık Kemal TURAL, a.g.e., s. 9-18, 164-171.